

MÉSZÁROS MÁRTON

A gyerekvers médiumai

Kovács András Ferenc: *Árdeli szép tánc*

Azok az irodalomelméleti modellek, amelyek készek arra, hogy a vers „líraiságát” vagy „költőiségét” is problémává tegyék (elsősorban annak a belátásnak köszönhetően, hogy a különböző – nyílt vagy implicit – líra- és költészetfelfogások alapvetően befolyásolják szövegértelmezési műveleteinket), sok esetben mintegy magától értetődően veszik számba a költői szöveg mediális meghatározottságait is; a vers (vélt vagy valós) orális, hangzó „őseredete” mégis gyakran az evidencia értelmében, igazolásra sem szoruló alapvetésként húzódik meg költészettörténeti gondolkodásunk mögött. Maga Kovács András Ferenc (a továbbiakban KAF), kevés interjújának egyikében így nyilatkozik a kérdésről Csontos Erikának:

– Mit gondolsz, magyarázható-e költészeted növekvő népszerűsége – Keresztury Tiborral szólnán – az egyetemes kultúrában való otthonléteddel? A versek elementáris zeneiségével?

– Nem tudom, erre nem tudok, nem vagyok hivatott válaszolni... Talán. De nem szabadna eltúlozni ezt a lírai muzikalitást... Az van, az létezik, mert hangzik, de nem elég a vershez... Vannak persze csingilingi-költészetek, de azok csak amolyan kísérletezések... Másrészt pedig most arra gondolok, hogy a fülbemászó versmuzika bizonyára mégis visszaadhatna valamit a költészet régi rangjából, mára már kissé elfeledett hangmisztikájából, lelki fensőbbiségéből, avagy a te szavaddal: elementaritásából.¹

A fentiek kapcsán nem csupán arra érdemes föl hívni a figyelmet, hogy a kérdező a vers „muzikalitását” mintegy automatikusan egy valamiféle „a nyelvek határain átlépő” egyetemes kultúrában való jelenléttel hozza összefüggésbe (ami akár vitatható is lehet), hanem arra is, hogy mind Csontos Erika, mind pedig KAF a költészet zeneiségét szintén az evidencia értelmében a szövegek népszerűségével állítja ok-okozati viszonyba. KAF főntebb idézett rejtélyes megjegyzése – „a lírai muzikalitás létezik, mert hangzik, de nem elég a vershez” – mintha valamiféle figyelemre nem különösebben méltó, a lírai szövegek megszólaltatásával szükségképpen mindig együtt járó (de semmiképpen sem specifikus), jellemzőként vagy inkább eseményként írná le a vers muzikalitását, amely azonban a költőiségnek/líraiságnak korántsem elégséges kritériuma.

¹ *Egy majdnem középkori írástudó (Beszélgetés Csontos Erikával)* = Kovács András Ferenc, *Scintilla animae*, Kolozsvár, P-Press, 1995, 75.

Különösen izgalmas ez a kérdés a gyerekversek esetében, hiszen az olvasni nem tudó gyerekek számára (akik elvileg a gyerekvers elsődleges célközönsége) szükség-szerűen az oralitás marad a verbális tartalom, így a vers közvetítésének egyetlen szó-ba jöhető közege. A felnőtt, általában a szülő általi felolvasás emellett persze az „olvasóvá nevelés” kiemelten fontos terepe is, sőt nem ritkán a szülő-gyerek kapcsolat, a család életét szervező napi rutin egyik legintimebb momentuma. Ez utóbbi aspektus pedig már csak a kommunikációs szituáció speciális rögzítettsége okán is nagyobb figyelmet érdemelne (még akkor is, ha alig képzelhető el, miféle módszertannal lenne vizsgálható). A szülő által a saját gyerekének szánt felolvasásban ugyanis nem csupán a feladó és a címzett állandó (vagy legalábbis nagyon korlátozott a potenciális résztvevők száma és személye), de gyakran a kommunikáció helyszíne, időpontja és egyéb körülményei is. Valószínűleg a legtöbb gyereknek elsősorban a szülei olvasnak, és a legtöbb szülő élete során kizárólag saját gyerekeinek – s nekik is csupán életük egy speciális szakaszában – olvas föl hangosan. (A kisgyerekek ismert, és talán antropológiailag is kódolt repetícióigénye pedig gyakran a legkisebb eltéréseket sem tolerálja, ami ráadásul még egyfajta rituális jelleget is kölcsönöz a felolvasásnak mint sajátos kommunikációs aktusnak.)

Bármilyen furcsának tűnjék is, a modern nyugati kultúrában (bizonyos formális eseményeket leszámítva) szinte csak ebben, a gyerekeknek történő felolvasásban őrződött meg az olvasásnak egy évszázadokon keresztül egyeduralkodónak számító és minden bizonnyal archaikusabb kultúrtechnikája: az írás ugyanis a nyomtatás megjelenése előtt, sőt egy rövid átmeneti időszakban azt követően is, másodlagosnak számított a halláshoz képest. Fő funkciója az volt, hogy – Ong találó megfogalmazásával élve – a tudást visszatáplálja a szóbeliség világába.² Hogy a régiségben a leírt szó milyen mértékben volt összekapcsolódva a kimondott szóval, azt talán legkimerítőbben Balogh József *Voces paginarum: Adalékok a hangos olvasás és írás kérdéséhez* című, a nyugati médiaelméleti gondolkodás távlatából is meghatározó erejű tanulmánya mutatja.³ Balogh igen meggyőzően érvel amellett, hogy az antikvitástól egészen a középkorig terjedő időszakában az olvasás az evidencia értelmében jelentette a hangos olvasást. A kiváló klasszika-filológus elsősorban olyan példákat keres, amelyekben külön is kiemelik, mert furcsának, szokatlannak látják, hogy valaki némán olvas, azaz a néma olvasás a korabeli értelmező számára magyarázatra szorult: „a hangos olvasást elsősorban olyan helyekkel bizonyíthatjuk, amelyek abnormitásokról emlékeznek meg, olyan esetekről, amikor valakit különös okok bírtak rá, hogy az általános szokástól eltérően némán olvasson, vagy mikor valakit a hangos olvasás folyamatoságában egy s más körülmény meggátolt.”⁴ Amilyen természetes volt a hangos olvasás a nyomtatás elterjedéséig, épp úgy van ráutalva a gyerekvers ma is a kimondásra:

² Walter J. ONG, *Szóbeliség és írásbeliség*, Bp., AKTI–Gondolat, 2010, 105.

³ BALOGH József, „*Voces paginarum*”: *Adalékok a hangos olvasás és írás kérdéséhez*, Bp., Franklin Társulat, 1921.

⁴ *Uo.*, 6.

az írott szöveg pedig a gyerek egy bizonyos életszakaszában inkább csak támogatja, mintsem helyettesíti azt (az általános iskolai oktatásban például az írott szöveg gyakran elsősorban a memorizálás mankójaként funkcionál, amit aztán hangosan „fel kell mondani”).

A közös orális, tehát a gyerek számára akusztikusan hozzáférhető verbális tartalom ellenére a kisgyerek-befogadó szempontjából mégis különbséget kell tennünk az emlékezetből felidézett szövegmondás és a felolvasás között. Jelen sorok szerzőjének kislánya például hangsúlyozottan – és ellentmondást nem tűrve – ragaszkodik a szöveg „felolvasásához”, még akkor is, ha a szerző – a gyerekek már említett repetícióigényből adódóan – gyakran fejből is hibátlanul fel tudna idézni egyes „felolvasandó” szövegeket. Ezen, talán túlságosan is személyes, ezért szükségképpen anekdotikus érvelésen alapuló megfigyelés kapcsán azonban most nem elsősorban az ismétlődő családi rítusok monolit jellegét és általában a gyerek állandóságra való törekvését érdemes szemügyre vennünk (noha ennek fontossága aligha becsülhető túl), mint inkább azt, hogy a gyerekeknek szóló, „gyerekkönyvekből” történő felolvasás sok esetben *nem* korlátozódik pusztán az oralitásra: a könyv mint tárgy jelenléte, különösen a képekkel illusztrált kiadványok esetében ugyanis alapvetően befolyásolja a befogadói élményt.

A talán kevésbé szerencsés kifejezéssel „*picturebook*nak” vagy „képeskönyvnek” nevezhető kiadványtípus ilyesfajta használatát Várnai Zsuzsa remek és igen alapos tanulmányában így foglalja össze:

*A képeskönyv olyan kisgyerekeknek szóló alkotás, melyben a kép-szöveg aránya eleve meghatározott. Sokszor olyan könyvet is értünk rajta, mely kizárólag képeket tartalmaz. A hagyományos értelemben használt mese-könyv-fogalom általánosabb, vonatkozhat képeskönyvre, illusztrált történetre és olyan gyerekirodalmi alkotásokra is, melyekben csak egy-két kép található. Ebben a fejezetben olyan gyerekeknek szóló könyveket vizsgálok a vizualitás és verbalitás kapcsolatának szempontjából, melyek leginkább az angol *picturebook* kategóriájába tartoznak. Ezek a könyvek vizuális és verbális narratívákat ötvöznek és elsősorban kisgyerekek számára íródtak.⁵*

Talán nem meglepő, de a nyugati kultúrában a kép és szöveg diskurzusára törekvő *picturebook*nak is megtalálhatók a maga archaikus előzménye: mintha az olvasás elsajátítása vagy általában a könyvekben közölt verbális tartalomhoz való hozzáférés az egyén és a kultúra esetében is hasonló fejlődési utat járna be. A kora újkorral kapcsolatos vizsgálataiban ugyanis lényegében hasonló megállapításra jut Daniel Woolf

⁵ VÁRNAI Zsuzsa, *Kép és szó: A vizualitás szerepe és jelentősége a kortárs gyermekirodalomban = Mesebeszéd: A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, MÉSZÁROS Márton, SEKERES Nikoletta, Bp., Fiatal Írók Szövetsége, 2016, 399.

is, aki szerint a korai modern tudat legalább annyira orális és akusztikus (retorikus), mint amennyire vizuális gyökerekből származik. A két szféra azonban kiegészítette egymást:

a korai modern gondolkodás a nyomtatás technikája által a szemre gyakorolt egyre fokozódó nyomás ellenére is teljes mértékben képes volt az akusztikus és vizuális ingereket egyensúlyban tartani, [...] önmagában az, hogy kifejlődött és fennmaradt valamiféle érzékelési egyensúly, megmutatja, hogy a későközépkori gondolkodáshoz képest kevésbé volt ráutalva arra, hogy egyik érzékelési módot egy másikra cserélje.⁶

A képekkel illusztrált és írástudatlan kisgyermeket célzó, tehát szükségképpen felolvasásra szánt gyerekkönyvek pedig mintha éppen ezt a köztes szférát és az abban rejlő diskurzuspotenciál kiaknázását céloznák.

Az ilyesfajta kiadványokban szereplő képek – folytatja érvelését Várnai Zsuzsa –

ugyanúgy „olvasandók”, mint a szöveg: részleteket kell megfigyelnünk, egymásutániságot, ok-okozati viszonyokat, rejtett tartalmakat – más szóval vizuális narratívát alkotnak. A képek is továbbgondolhatók, kiegészíthetők, folytathatók éppúgy, mint egy szöveg. A *picturebook*ban a kép sohasem illusztráció, hanem az a váz, melyből a könyv született, melyre a történet épül – akár van mellette szöveg, akár nincs. Mivel a vizuális narratíva sokféle módon dekódolható, nem lesz unalmas az általa közvetített tartalom többszöri „olvasásra” sem. Mindemellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy a gyerekek képekben gondolkoznak, sokkal otthonosabban mozognak egy vizuális világban, mint mi, és a vizuális szövegek olvasása során is jóval alaposabbak, türelmesebbek nálunk, szemünkkel gyorsan „szkennelő” felnőtteknél.⁷

Bármennyire pontosak legyenek is azonban Várnai Zsuzsa megfigyelései, amennyiben azokat egy illusztrált verseskötetre – jelen esetben az *Árdeli szép tánc* című kötetre – próbálnánk meg alkalmazni, valószínűleg jelentős problémákba ütköznénk. Először is terminológiai problémákba: miközben Várnai következetesen kép és szöveg viszonyáról beszél (amelyben – a *picturebook* esetében – a kép a szöveg egyenrangú diskurzupartnere), nem pontosan tisztázott az általában a könyvben szereplő „kép” fogalmának viszonya ahhoz az „illusztráció-fogalomhoz”, amit például a *Művészeti Lexikon* így határoz meg: „Az illusztráció nyomtatott szöveg szemléltetését, kiegészítését szolgáló

⁶ Daniel WOOLF, *Speech, Text, and Time: The Sense of Hearing and the Sense of the Past in Renaissance England = Hearing History: A Reader*, ed. Mark M. SMITH, Athens, University of Georgia Press, 2004.

⁷ VÁRNAI, i. m., 399.

kép, rajz, fénykép, ábra. [...] A művészi illusztráció az egyszerű szemléltetésen túllépve, új művészi élmény hozzáadásával a szöveg megértéséhez, átéléséhez segíti az olvasót.”⁸ Bár első ránézésre úgy tűnik, a „művészi illusztráció” fogalma jól beleilleszthető Várnai elgondolásába, kép és szöveg hierarchikus viszonyában egyértelműen a szöveg elsődlegességét posztulálja. A második, összetettebb (és számunkra termékenyebb) probléma a narrációval kapcsolatos: miközben ugyanis Várnai Zsuzsa, és az általa igen alaposan feldolgozott angolszász „*picturebook*-szakirodalom” kép és szöveg dialógusát egyfajta közös „narratív olvashatóságban”⁹ látja megragadhatónak, a lírai szövegek igen gyakran csak jelentős kompromisszumok árán, vagy éppenséggel egyáltalán nem transzformálhatók narratív struktúrákká. Logikusan adódik tehát a kérdés: miképpen befolyásolják a „művészi illusztrációk” (precízebben fogalmazva: az ikonikus és verbális jelek diszkurzusa) a lírai szövegek befogadását? Különbözik-e, és ha igen, miben különbözik az illusztrált gyerekverskötet „olvashatósága és/vagy nézhetősége és/vagy hallgathatósága” például az illusztrált mesekönyvétől?

A 2018-ban a csíkszeredai Gutenberg kiadónál megjelent *Árdeli szép tánc* című kötet¹⁰ vizsgálata már csak azért is kiemelten alkalmas anyagnak tűnik az ehhez hasonló kérdések felvetéséhez, mert az esztétikailag is magas minőségű illusztrációk mellett egy – részben KAF által szavalatként előadott, részben pedig Sebő Ferenc által megzenésített – KAF-verseket tartalmazó lemezzel együtt került forgalomba. A „kötet” így a szó legszorosabb értelmében feszíti szét a könyv mint médium határait, egyszersmind pedig a lehető leghatározottabban kényszeríti ki a vers akusztikai fenoménként való számbevételét – valamint, ennek a gyerekolvasóra vagy hallgatóra gyakorolt hatásának végiggondolását is. (Az pedig valószínűleg nem szorul részletesebb igazolásra, hogy a dallamra énekelt vagy megzenésített gyerekvers esetében ismét csak a versnek egy archaikus felhasználására ismerhetünk rá, még akkor is, ha a dallamra énekelt vers nemcsak, hogy megszakítás nélkül jelen volt a nyugati kultúra ismert történelmében, de a hangrögzítés és például a zenei rádióadók révén – igaz, szinte kizárólag a populáris regiszterben – soha nem látott mértékben van jelen mindennapi életünkben is.)

⁸ *Művészeti Lexikon*, szerk. ZÁDOR Anna, GENTHON István, Bp., Akadémiai, 1966, II, 437.

⁹ Hansági Ágnes egyik kitűnő meseregényelemzésében a „verbális és ikonikus narráció” fogalmait lényegében hasonló értelemben használja: „A *Völgy*... egyszerre verbális és ikonikus szöveg: nyelv és kép viszonya egyenrangú, mind a verbális, mind az ikonikus szöveg olyan jelölőkkel és utalásokkal dolgozik, amelyek egyszerre lehetnek mono- és transzmediálisak, illetve képesek jelölökként és ornamensekként is működni, annak függvényében, hogy a kép és/vagy szöveg olvasója milyen előismeretekkel rendelkezik. Könyvtárgyként *A Völgy*... valójában hibrid médium, amelyben a nyelvi és képi (verbális/ikonikus) szövegek interakciója olyan elbeszélést képes létrehozni, amely csak az egyik vagy csak a másik szemiotikai csatorna használatával aligha valószínűsíthető. Egyszerűbben fogalmazva: az irodalmi és a képi szöveg együttjátékából jön létre *A Völgy*... »igazi« szövege és története, olyan minőségként, amely csak az irodalmi vagy csak a képi szöveg olvasásával nem születhet meg.” HANSÁGI Ágnes, *Kétjobblás balhátvéd és öltözködési nagyokos: A képek nyelve és a nyelvi képek az új meseregényben* (Elekes Dóra: Dettikéről és más istenekről, Treszner Barbara rajzaival; Kollár Árpád: A Völgy, írta Tárkony, rajzok Nagy Norbert) = H. Á., *Láthatatlan limesek*, Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2018, 229.

¹⁰ Kovács András Ferenc, *Árdeli szép tánc*, Csíkszereda, Gutenberg, 2018.

Már a 2000-ben a Jelenkor kiadónál megjelent gyűjteményes kötet, a *Kompletórium* egyes példányaihoz is mellékeltek zenei CD-t (Mikó István *Biciklirodeó* című lemezt,¹¹ amely a *Jack Cole daloskönyve* változó színvonalon megzenésített darabjait tartalmazta), ez a kiadvány azonban hangsúlyozottan függetlenként, azaz többé-kevésbé esetlegesen kapcsolódott csak a kötethez: például a *Kompletórium*ban szereplő Jack Cole-versek közül csak néhány szerepel a lemezen is; és megfordítva, a *Biciklirodeó* című lemez is számos olyan megzenésített Jack Cole-dalt tartalmaz, amely viszont a válogatáskötetből maradt ki.¹²

Az *Árdeli szép tánc* ezzel az esetlegességgel szemben minden tekintetben reflektál a kiadvány multimediális vagy hibrid jellegére: a szerzői pozícióban KAF és a Sebő-együttes neve együtt szerepel (ahogyan Kürti Andrea illusztrátor neve is föltűnik a borítón), Sebő Ferenc pedig a zeneszerzés mellett nem csupán a megzenésítés munkálataiban vett részt, de a kötet anyagának kiválogatásában is. A CD-n hallható zenei feldolgozások sorrendje itt meg is egyezik a versek kötetbéli sorrendjével, amely sorrendben minden bizonnyal „zenei”, pontosabban zenészi szempontok is szerepet kaphattak. A kötet végén a KAF-kötetekben egyébként sem ritkán megjelenő „jegyzetek” (amelyek KAF-nál hagyományosan a szövegek értelmezését segítő, gyakran újabb szerepjátékoknak is teret nyitó háttérinformációkat nyújtanak), itt épp úgy beszámolnak például Sebő Ferencnek a megzenésítéssel kapcsolatos dilemmáiról, mint a versek (valós vagy fiktív) keletkezésének körülményeiről.

Ennek alapján pedig elvileg elképzelhető volna a kötetnek egy olyan felhasználása is, amikor a felolvasó szülő szerepét teljes egészében a CD-ről hangzó versek és dalok vennék át – figyelembe véve azonban, hogy nagyon nehéz elképzelnünk egy egyedül CD-t hallgató kisgyereket, amint egyhelyben ülve hosszú percekig figyeli a dalhoz tartozó kötetbéli illusztrációt, a CD hallgatására a gyakorlatban inkább olyan szituációkban szokott sor kerülni, amikor az olvasás/felolvasás nem jöhet szóba (pl. utazás vagy játék közben). Sokkal valószínűbb viszont (és itt újra csak személyes tapasztalatokra és az anekdotikus érvelésre hagyatkozhatom), hogy a megzenésített versek gyakori hallgatása, mely a szövegek memorizálását mintegy automatikusan segíti, elsősorban a felolvasó felnőtt felolvasásmódját, másodsorban a gyerek és a könyv viszonyát rendezheti alapjaiban át. Jelen sorok szerzőjének kislánya például a versek felolvasásakor a leghatározottabban elvárja, hogy a megzenésített verseket a lemezzel már ismert dallammal énekelve, KAF „szavatait” pedig a lemezzel megismert hangsúlyozással és tempóban adjuk elő. A gondosan oldalpárokba rendezett kép-szöveg kapcsolatok mindezen túlmenően még azt is lehetővé teszik számára, hogy az éppen felolvasandó verseket tökéletes biztonsággal beazonosítsa, s így a CD hallgatása közben önkéntelenül is megtanult szövegeket – pontosan a könyv megfelelő oldaláról – maga „olvashassa fel”.

¹¹ Mikó István nemcsak énekesként, gitárosként és hegedűsként, de zeneszerzőként is közreműködött a lemezen.

¹² Valószínűleg sokkal szerencsésebb és dialógusképesebb lett volna a *Biciklirodeó*t a *Jack Cole daloskönyvének* egyik újabb kiadásához mellékelni.

Visszatérve végezetül a képek vagy illusztrációk kérdéséhez, a következő mikro-lemzésekben arra teszek kísérletet, hogy – ha csak a problémafelvetés igényével is – de elhatároljam egymástól a verbális és ikonikus jelekre épülő diskurzusok különböző alaptípusait egy jellemzően *nem* narratív struktúrákra épülő szövegtörzshöz, a gyerekverskötet esetében. Hipotézisként a versszöveghez való viszony alapján három fő típust különböztetek meg: „fokális”, „totális” és „narratív” illusztrációt, egyrészt hangsúlyozva, hogy az alaptípusok gyakran egymásra épülnek, másrészt, hogy – amint a „taxonómia” felállítása maga is önkényes –, úgy az egyes típusok elhatárolása is csakis kettős, képi és szövegi hermeneutikai műveletek eredménye lehet, így semmiféle „objektivitásra” nem tarthat igényt.

A „fokalizáló illusztráció” valószínűleg a versillusztrációk egyik leggyakoribb formája. Alapvetően arra törekszik, hogy a szövegnek egy képileg is jól megragadható elemét (nem elsősorban könnyen megragadható elemét), egyes szereplőit, jellemző helyszínét vagy tárgyait vizuálisan megjelenítse, az olvasó figyelmét a képileg ábrázolt szövegrészre irányítsa. A fokális illusztráció miközben figyelmünket az egyik szövegrészre irányítja, más szövegrészekről szükségszerűen eltereli.¹³ Látványos példája ennek a *Szénai* című Arany-hommage jelen kötetbeli illusztrációja, amely a szövegnek mindössze egyetlen, igaz meglehetősen összetett képéhez kapcsolódik, a szöveg nagyobb részét kitevő vonuló csorda képét, ahogyan a *Családi körre* történő direkt utalást (eperfa) pedig reflektálatlanul hagyja. Az illusztráció egy retorikailag meglehetősen bonyolult, kérdésbe ágyazott hasonlatot jelenít meg: „Olyan kerek és tiszta-e a hold, mint a nanó főzte aranylő puliszka?”. A kérdés a szövegbeli értelméből adódóan állításként is megfogalmazható: „Nem dönthető el bizonyosan, hogy olyan kerekded és tiszta-e a hold, mint a nanó főzte puliszka, még akkor sem, ha ugyanannyi gyerek örül a puliszkának (tehát a puliszka nyilvánvalóan nagyon is kerekded és tiszta), ahány csillag a holdat körülrongja (tehát a hold is vélhetően kerekded és tiszta)”. Azáltal viszont, hogy az illusztráció képileg is megjeleníti a puliszka és az azt körülvevő gyerekek, valamint a hold és az azt körülvevő csillagok közti hasonlóságot, a kérdés sokkal inkább retorikai, semmint valódi, eldöntendő kérdésként szituálódik: a kettő közti hasonlóság nyilvánvaló.

¹³ Talán ezért is annyira zavaró, amikor nyomdatechnikai okokból – különösen az ötvenes évekből kiadványokban találkozhatunk ezzel – az egész oldalas illusztráció valamilyen irányban „elcsúszik”, és például az adott szereplő leírását csak oldalak múlva követi az őt ábrázoló kép.

Szénaiilat
Hódolat Arany Jánosnak

Alkonyuló úton,
mint ballagó boglya,
szénásszeker billeg
búsán imbolyogva.

Bődülgetve tódul,
hazatér a csorda:
tárt kapuval hívja
majd mindenik porta.

Bojtos jókedvében
csettinget az ostor,
de már álmosabban
szállingóz a sok por...

Pislog az eperfa,
magas éjbe horgad,
s valaki az égre
akasztja a holdat.

Így akasztja apó
estelente egyre
a tehénke horpadt
kolompját a szegre.

**Vagy tán olyan a hold,
oly kerekded, tiszta,
mint a nanó-főzte
aranyló puliszka?**

**Hisz ahány unoka
vacsorának örül,
a holdat is annyi
csillag dongja körül...**

Éjszakák tejében
messze néz a csillag:
száll a nyár, akár az
égi szénaiilat.

A „totalizáló illusztrációk” egy jelentős hányada egy fokalizáló képből indul ki, azonban nem csupán a szöveg egyes részeinek, hanem a teljes szöveg ábrázolásának igényével lép föl. A hagyományos gyerekverskötetbe már csak a latin címből is következően nehezen beilleszthetőnek tűnő *Ubi sunt*¹⁴ illusztrációja pontosan azt mutatja, amiről a szöveg maga szól: a szöveg linearitását azonban a vers utolsó önreflexív kérdésére reagálva megfordítja. Míg a kép egyértelműen az irodalomban jártas olvasókat célozza, ugyanis az arc és név nélküli, éppen az *Ubi sunt* című verset író személy mögött feltűnő, arccal rendelkező brüsztekben a versben mintegy katalógus- vagy archívumszerűen megnevezett (azaz névvel és arccal is rendelkező) költőelődökre ismerhetünk, a gyerekhallgatókat elsősorban a nevek különös hangzása, a szó mint jelentéstől független esztétikai tárgy érzéki öröme ragadhatja magával (jelen sorok szerzőjének kislánya például ezt a szöveget tanulta meg a kötetből először – nyilvánvalóan halandzsaversként).

*Ubi sunt?*¹⁵

Hol van szegény Catullus,
Homér, Tibull, Horác,
Anacreon s a többi
Bordalba fúlt borász?

Propertius mivé lőn,
Mivé Prudentius —
Bár zengte mindörökkön,
Hogy fény a fenti juss?

S hol vannak földi latrok:
A vágáns Góliás
Deáki víg hadával,
Ki vágytól glóriás?

Hol nő Provence virága,
Sok pajzán trubadúr?
Kezők nyomán ha pendül,
Örülni tud a húr...

¹⁴ Az *ubi sunt*-formula irodalomtörténeti előzményeihez lásd LUKÁCSY Sándor, *Ubi sunt: Egy formula rövid életrajza*, ItK, 1989/3, 217–241.

¹⁵ A vers eredetileg a KAF-univerzumban Lázár René Sándorként jelölt hanghoz tartozik. Az eredeti közlés keltezése: „Maros-Vásárhelyt, 1893 februárjában”.

Hol Cavalcanti Gujdó,
 Hol Villon Francoys —
 Ki tudja, merre búj, ó,
 Hová suhant, hová?

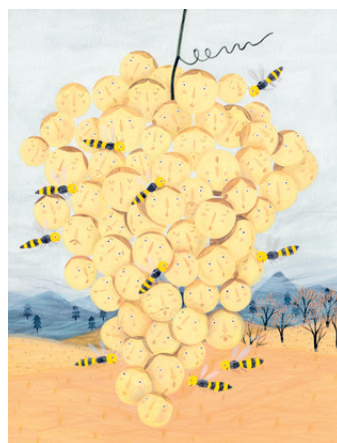
Hová tűnt Dante, Sappho,
 Szent Abélard vele,
 Hová régvolt poéták
 Poros sereglete?

Hol vannak? Fölsorolni
 Botor nyelvem se bírja...
 És hol van, azki róluk
 Épp most e verset írja?

Hasonlóképpen totalizál, sőt, a szöveg egészét is az elmúlás allegóriájaként olvastatja a *Szüreti ének* illusztrációja, amely a kipréselendő és esetleg erjedésnek is indult szőlőszemeket emberi arcokként ábrázolja a már ködös, őszi tájban. Ez az „ősz-szüret-elmúlás” metonímialáncból felépíthető allegorézis nyilvánvalóan nem áll távol a szöveg verbálisan kifejtett irányától sem, a darazsaknak kiszolgáltatott, hangsúlyozottan mosolytalan arcok azonban ha lehet, egy fokkal még nyomasztóbbak vizuálisan, mint amennyire a szövegbeli hanghatások (csikordul, nyikordul) kellemetlenek akusztikailag.

Szüreti ének

Ősszel a hegy leve csurran, a nyári öröm tovasurran:
 távol a dús aratás, dörmög a lusta darázs.
 Zümmög a tájban az ének, dongnak a mustra méhek,
 száll lugasokban a dal: fújja, ki még fiatal!
 Röpteti büszke legényke, az apraja-nagyja, serényje:
 zengik a kisgyerekek, s pár öreg is nyekereg.
 Fújja leányka, menyecske! Megugrik a kertben a kecske:
 táncra kel, egyre mekeg, s boldog, amíg bereked.
 Hegy leve, vére kicsordul, a pincék sarka csikordul:
 ajtajuk úgy nyikorog, mint mikor eb vicsorog...
 Sírnak a görbe gerezdek, présben a könnyet eresztett
 fürtök ezer szeme sír: gyűl levelükre a pír...
 Hull a falomb, fogy az ének: múltnak az ifjak, a vének!
 Némul a dal, fogy a fény: forrhat a bor s a remény!
 Fagy jön, az éj dere ver meg, az ágra ma zúzmara dermed.
 Búsul a tőke... Csupasz szélbe vonít a kuvasz.
 Ködben a hegy leve csordul: a föld már tél fele fordul...
 Őszül az ég: havazik, s álmodozik tavaszig.

A verbális és ikonikus jelek (vagy szövegek) dialógusképességét természetesen a „*narratív illusztrációk*” aknázzák ki a leghatékonyabban, és ezek állnak a legközelebb a *picturebook*ként való olvashatósághoz is. Jellemzően olyan versek esetében lehetnek termékenyek, amelyeknek eleve is vannak narratív elemei, amit az illusztráció részletesebben is kifejti, illetve cizellál. (Igazolásra szorulna, mégis megemlíthetjük: elviekben akár az sem zárható ki, hogy bizonyos szinten minden illusztráció minden lírai szöveget a narratív olvashatóság irányába mozdíthat el.) A kötet és a lemez nyitóverse, az *Ugratós* illusztrációja egyaránt érthető fokalizáló, totalizáló és narratív illusztrációként, hiszen a szöveg egy jól meghatározható, a történet szempontjából látszólag irreleváns versszakát ábrázolja, amit a teljes szöveg értelmezési kulcsaként működtet, és aminek eredményeképpen egy egészen új történet rajzolódik ki arról, miért is lakott olyan vígan a költő a décsfalvai papnál, sőt, hogy milyen következményei lehetnek az ilyesfajta vigasságoknak.

Ugratós

Décsfalván be vígan laktam
dombocskán a papnál...
Büszkébb portát a környéken
Tán sehol se kapnál!

Többé el se vágynál onnét
Élve avagy halva –
Vendégelne bár kóházzal
Kis Nagygalambfalva...

Kányádi Úr pálinkáját
Ezúton is köszönöm –
Megoldotta bús nyelvemet
Meg urbánus közönyöm...

Kurta versem pántlikáját
Bármi cifrán göbözőm –
Úgyis értem trombitálnak
A templomban Böögözön...¹⁶

¹⁶ Pusztán filológiai érdekesség, hogy a vers egy korábbi, 2002-es változatában még nem szerepelt az illusztráció által is reflektált „pálinkázós” jelenet: Küküllő menti ugratós /// Décsfalván de vígan laktam / Dombocskán a papnál: / Büszkébb portát a környéken / Tán sehol se kapnál! // Csak hiába csalogatna / Arréb Agyafalva, / Csak hiába harangozna / Mindkét Galambfalva! // Többet el se vágynál onnan, / Fényesebb a Napnál: / Nincs jobb hely, mint a dombocskán, / Décsfalván a papnál! (Forrás, 2002/9, 25.)

Bizonyára tévednénk, ha a fentiekből pusztán a vizualitás elsőbbségét vagy a költői szöveg oralitásba történő visszatérését értenénk meg, noha kétségkívül mindkét tendenciának látszanak bizonyos jelei. Sokkal inkább arra érdemes törekednünk – különösen kisgyerekkorban –, hogy a költői szöveg befogadása a gyermeki érzékelés valamifajta természetes egyensúlyában valósulhasson meg. Hiszen, ahogyan egy CD nem helyettesítheti, de kiegészítheti, támogathatja a szöveg memorizálását, a szülői felolvasás meghittségét, úgy a technikai vívmányok, például a digitális képtechnika vagy akár a modern hangrögzítő eljárások is revitalizálhatnak már eltűntnek hitt, de a gyerekek észlelésvilágához jobban hozzáilleszhető kulturális gyakorlatokat. Mind-ezen folyamatok pontos megértése jelentős feladatként áll a gyerekirodalommal foglalkozó szakemberek előtt.

MÉSZÁROS MÁRTON

egyetemi adjunktus,

KRE BTK, Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet

marton.meszáros@gmail.com

Medial Connections in Children's Poetry

Abstract: The study tries to explore the various medial connections in children's poetry through Kovács András Ferenc's poetry volume, *Árdeli szép tánc* (Beautiful Dance from Ardel). Bundled with the volume was a CD with readings and musicalized poems that call the attention to the acoustic aspects of children's poetry and thus to the importance of reading out loud or reading together. The second part of the study – by differentiating three basic types of illustrations – examines the possible connections between poem illustrations and the text of the poem.

Keywords: set to music, reading aloud, reading out, picture book, poem illustration